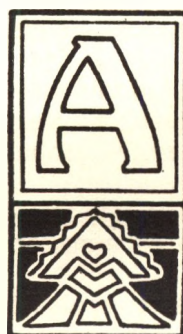

A KÖNYVNYOMTATÁS TERRÉNUMA.

Az új művészeti áramlat és törekvés, mely utóbbi időben minden téren felfrissítőleg, megtisztítólag hatotta át az egyes műparokat: a könyvnyomtatásban is meghozta a rég várt tisztító, nemesítő újítást. Ez új irány azt tanítja, hogy minden anyag természetének, sajátosságainak megfelelően legyen megmunkálva, s formáit is céljának figyelembevételével nyerje. Ezért is vert oly mélyen gyökeret, mert a célszerűséget a művésziességgel párosítja. Behatolva ennek az iparművészeti új iránynak igazságaiba, megtalálhatjuk a könyvnyomtatásra vonatkozó irányelveket is. A könyvnyomtatónak egy felület, a papiros síkjának dekorálását kell céljának megfelelően, egyúttal azonban a művészi szempontokat is kielégítően megoldania.

A könyvnyomtatás emez alapelve szerint csak az őstipografus dolgozott, s éppen ez teszi termékeit még ma is, annyi idő múltán, mintaszerűvé. Munkáikon a lap mindenike tökéletes egészet képez. Betű, iniciálé, könyvdísz s illusztráció harmonikus egésszé olvad össze. — Első sorban is szép, nagy mértékben dekoratív hatású betűket használtak, amelyek megalkotásánál esztétikai szabályok szerint jártak el. A könyvdísz és illusztrációt a betű képéhez alkalmazkodó vonalas rajzú fadúc szolgáltatta, amelyen mestere művészi érzéseit örökítette meg. A papiros egyesítette mindama tulajdonságokat, amelyek a nyomtatásra különösen alkalmassá és az idők vasfogának ellentállóvá tették. A nyomtatást nagy gonddal végezték, ami sajtóik tökéletlen voltát tekintve, annak idején művészet számba ment. Szóval: szoliditás jellemezte a könyvnyomtatás eme termékeit; nem volt azokon semmi hazug ámitás, minden tényező a maga tisztos értékével szerepelt a munkán.

És leginkább ezt a szoliditást állítják fel követendő példának mindama reformátorok, kik a könyvnyomtatással vonatkozásban új szabályokat, új tételeket állítottak fel. Többek között azt mondják: a betű akkor tökéletes, ha úgy a művészi, mint technikai, valamint a higiéniai követelményeknek is megfelel. Legyen dekoratív hatású, a könyvnyomtatás mennél szélesebb mezején alkalmazható, — egyszerű vonalú, erőteljes képű. A nyomtatvány díszítése soha se legyen cél, csak eszköz. A papiros ne öltön magára kréta-páncélt, hogy vele fogyatékoságát, hiányait takarja. Anyaga tegye tartóssá, és puha, szívós felülettel bírjon. A nyomtatás legyen gondos, egyenletes.

Az újkori művészi befolyás tehát legfőképpen a betű tervezésénél nyilatkozik meg. Figyelemmel vannak a betű megalkotásánál irányító alapelvekre: összeegyeztetik az olvashatóságot a művészi formákkal. Gonduk kiterjed arra is, hogy a betű által lefoglalt tér: a fekete kép arányos legyen a nyomtatás nélkül maradt papiros fehérségével.

Az ily módon megreformált betűtípusok igen dekoratív hatásúak. Minden dísz nélkül, pusztán a betűvel tudunk művészi hatást elérni, s e mellett jól olvashatók. Betűről ennél jobbat elmondani nem lehet.

Összegezve a betű iránt föllállítható kívánalmainkat, úgy találjuk, hogy a betű akkor szép, ha könnyen olvasható és a mellett dekorál is.

Menjünk tovább. Harmónia a betű és a díszítésre szolgáló anyag között: a legfőbb nyomdászati elvek egyike. Erre szintén szép példákkal szolgálnak az ősnymtatványok; — ezért is fordul a modern könyvnyomtató elődének sajtótermékeihez tanulni, a tanulságok ama soha ki nem apadó kútjából meríteni, mert a régi tipografusok az egyöntetűség, a harmónia legszigorúbb betartásával munkálkodtak.

Hogyan is fogjuk tehát a már említett tisztultabb fölfogásokat munkánk közben érvényesíteni? Lássuk csak.

A könyvnyomtatásban legszámottevőbb szerepe kétségtelenül a könyv előállításának jut.

Mikor szép a könyv? Esztétikusok szavaival azt felelhetjük rá: ha stílszerű. Nem valamely történeti stílust fogunk ez alatt érteni, hanem a könyv stílusát. Ha a könyv előállításánál számításba kerülő tényezők: betű, dísz, illusztráció, papiros, festék egymással harmónikus, s belőle minden, az összhangot zavaró elem számúzza van.

A könyvnél első sorban a betű és díszítés, illetve illusztráció jön tekintetbe. A könyvhöz használt papiros strukturáját, színezését is figyelembe kell vennünk. Rostos, érdes felületű avagy

színes papiros tömörebb képű betűt bír el, — ellenben fényezett, síma, fehér papiroson csak vékony metszésű betűket használhatunk.

Más szempontok vezetnek bennünket egy tudományos könyv, és mások egy szépirodalmi vagy díszmunka előállításánál. A tudományos munkánál — célját tekintve, hogy ne kerüljön túlsokba, s így minél szélesebb körnek hozzáférhető legyen — bizonyos takarékosági elveket fogunk követni. A betűt a komoly antiqua fajok közül fogjuk választani. Díszítést, mint zavaró, fölösleges dolgot teljesen mellőzünk.

Verses és szépirodalmi műhöz a gömbölyded, tetszetősebb mediaevalis betűket használhatjuk, és ilyen esetben — különösen verses munkánál — a beosztással sem kell takarékoskodnunk. Hogy pedig a rideg sor és az oldalak egyhangúságát mérsékeljük, s a könyvet az olvasó előtt tetszetősebbé tegyük: diszkrét módon díszíthetjük is.

A díszmunkánál roppant gazdag terünk van azt minél előkelőbb hatásúvá tenni. Az is igaz, hogy a díszmunka előállítása a könyvnyomtató legnehezebb, egyúttal azonban legszebb föladatai közé tartozik, mert kitűnő ízlést és bizonyos mértékben művészi fölfogást igényel. Láthattunk már díszmunkákat, melyekből mintegy száműzve volt a dekoráció, és pusztán a szép metszetű betűvel, pazar beosztású szedéssel, pontos nyomtatással és kitűnő minőségű papiroson széles margó hagyásával érték el a rendkívül elegáns hatást. Szóval: éppen a legegyszerűbb eszközökkel. A díszmunkáknál és általában alkalmi műveknél eltérhetünk a megszokott fekete festék használatától, s helyette más, élénkebb színben is nyomtathatjuk. Ha a nyomda fölszerelése megengedi, széles formátumokhoz terpeszkedő, keskenyebb alakhoz karcsúbb betűket válasszunk.

A könyv címlapja tájékoztató a könyv belső tartalmáról, s így fontos szerepe jutott.

Tudományos műveknél a címlapot a lehető legegyszerűbb módon szedjük. Itt különösen követni fogjuk a modern szedés-technika alapelvét, mely a szöveg értékelésében nyilvánul, tehát a szöveg, a betű uralja a nyomtatványt. A címlap szövege legyen könnyen áttekinthető, mentes minden fölösleges, a figyelmet lekötő díszítéstől. Legföljebb a kiadó emblémája nyerjen rajta elhelyezést.

A szépirodalmi munkák és díszművek címlapjait már dekorálhatjuk is. Bántani fogja azonban szépérzékünket, ha olyan vignettát vagy díszítő-darabokat használunk, melyek nincsenek összhangban a betűvel, de egyenesen mellőzzünk olyanokat, melyek a szöveg szellemének is ellentmondók lesznek.

A szépirodalmi és díszműben a szöveg gyakori kísérője a kép, az illusztráció. Tudjuk, hogy az autotípia hadi lábon áll a betűvel, annak karakterével, és alapelveibe ütközik a síkdíszítés törvényeinek. A vonalas képű betűhöz vonalas rajzú dekoráció kell. Így simul az illusztráció a szöveghez, így egészíti ki egymást, s így lesz összhangzatosan egy művészi egészszé.

A legalkalmasabb könyvdekoráció kétségtelenül a fametszet. Sajnos azonban, hogy szerepeltetési köréből mind jobban kiszorítja a gyárias, gyors fotomechanikai sokszorosító eljárás. A fábametszés művészete is, amint elérte az ő fejlődési tökéletességét, utólérte végzete: hanyatlik. Csak éppen ott, ahol szinte pótolhatatlan: árjegyzékek illusztrálásánál juttatnak a fametszetnek szerepet. E helyütt aknázhatják ki tudvalévőleg ama nagy előnyét, mely abban nyilvánul, hogy a fadúcon a lényeges részt hangsúlyozni, kiemelni lehet, a lényegtelenebbet ennek ellenében vissza lépően ábrázolhatjuk.

De ha már le kell mondanunk arról, hogy a könyv illusztrációit fametszetek útján nyerjük, hassunk oda, hogy az vonalas rajzú legyen. A cinkográfiai klisé, bár csekélyebb művészi értékű, de legalább a síkdíszítésnek megfelelő.

Szóljunk röviden a mesterszedésekről is.

Mielőtt pedig azok technikai tárgyalására rátérnénk, arra akarnók buzdítani szaktársainkat: munkálkodjanak azon, hogy a nyomtató-műhelyből minél tökéletesebb, minél pontosabb kivitelű munkák kerüljenek ki. Ha mi a megrendelőt fölvilágosítjuk, hogy a díszesebben, a gondosabban kiállított nyomtatvány összehasonlíthatatlanul nagyobb hatást ér el a sablónosnál, az egyszerűnél, s hogy ez tulajdonképpen az ő érdekében történik: akkor a legtöbb esetben megnyerjük arra, hogy többet áldozzon nyomtatvány-szükségletére.

De szomorúan tapasztaljuk, hogy maguk a nyomdatulajdosok közül sokan a saját nyomtatványaik elkészíttetésénél járnak el fősvény módon. Pedig el kell ismernünk, hogy a szépen kiállított, pontos kivitelű nyomtatvány a legjobb ajánló eszköz s egyúttal bizonyítéka annak, hogy a megrendelő kényesebb igényeinek is meg tudunk felelni.

Kerüljük a sablónszerűséget, a lélek nélküli munkát. Minden elkészítés végett kezünkbe adott munka egy-egy probléma, egy megoldási téma legyen számunkra, amelyet a legjobb igyekezettel, mindig más-más módon fogunk megoldani. A legjobb tudásunkat fogjuk munkánkba belevinni, hogy a megrendelő igényeit kielégítse, nekünk, készítőinek pedig lelki gyönyörűséget szerezzen.

A modern irány a könyvnyomtatásban, amint erről már szó is esett, szembeszökően abban domborodik ki, hogy egyszerű

módon, lehetőleg kevés díszítő-anyag igénybevételével, a fő súlyt mindig a betűre, a szövegre helyezve, készüljön el munkánk.

Az egymásra halmozott díszítő-anyaggal történő dekorálás olcsó dicsőség és korlátolt értelemre vall. Tetszetős elrendezése a szövegnek; a kevés, de helyesen megválogatott díszítő-anyagnak ötletes alkalmazása; harmónikus színezés; jó minőségű papiros: ezek ama kellékek, melyek a kívánt sikert biztosítják.

S mily kiapadhatatlan a csak némileg is művészi látással s fegyvelmezett ízléssel rendelkező nyomdász-ember az ily munkák tervezésében. Hiszen a szöveg kevés vagy sok volta, az esetleg felhasználandó ábra, a betűöntődei dísz, a papiros alakja mindig más-más megoldásra inspirálnak.

A betű és díszítő-anyag együttes használatánál, mint már előbb is mondtuk, meg kell teremtenünk az összhangot. Tollvonásos kerethez nem lehet olyan betűt használni, mely a díszítő-anyaggal ellentétben például ecsetvonalú, — de egyenesen mellőznünk kell a sallangokkal ékes vagy árnyékolt képű betűket; viszont ecsetvonalú betűket csak folthatású, markáns díszítés mellett alkalmazhatunk.

A modern grafikai díszítésben újból kiváló szerepe jutott a vonallal, továbbá az apró kocka, háromszög- és körbe rajzolt motívumokkal történő dekorálásnak. A vonal volt úgyszólván a legelső dekoráló motívum a művészetben. Az első ornamentikák is belőle keletkeztek, köztük a görög vonaldíszek. A régi könyvnyomtatók hamarosan fölismerték a vonal nagy dekoráló erejét. Mi csak újból divatba hozzuk e kipróbált díszítő motívumot.

A vonallal történő díszítés változatosságaiban szinte kimeríthetetlen. Hogy pedig a vonal merevségét csökkentjük: a vonal képéhez arányosítva díszítő ornamenseket is használhatunk.

A vonal, valamint az egyéb divatos motívum művészi, egyúttal azonban technikai szempontból is igen értékes és hálás díszítő eszköz. Legnagyobb előnye, hogy velük még a legszerényebben berendezett nyomdában is tetszetős, szép munkát készíthetünk.

Sokan hangoztatják a szakemberek közül, kik nem valami lelkes hívei e technikának, hogy a nyomtatványon csak a betűnek, a szövegnek szabad a komolyság szerepét vinni, s ennek természetszerű ellensúlyozására a díszítésnek életet, frissességet kell a nyomtatványra varázsolni. Eddig némileg igazuk is van. De ha a vonallal ornamentikát, vignettát vagy más díszítő-anyagot hozunk kapcsolatba: nagyban csökkentettük a vonal merevségét.

Rá kell mutatnunk azonban sok ferdeségre, mit a vonal- és a többi divatos motívumok alkalmazásánál elkövetünk. Láthattunk vonalokból vagy kockákból ornamenseket összeállítva, s apró

vonalakból összeszedve parányi részleteket, melyeknek az összehatásra vajmi kevés befolyásuk van, és mégis órákig elbibelődünk vele. Ez bizony célt tévesztett munka. Hiszen éppen az a fő célja e modern díszítő-anyaggal történő munkálkodásnak, hogy kevés eszközzel gyorsan, hatásosan díszíthessük a nyomtatványt.

Ne felejtjük el soha munkánk közben, hogy a díszítő-anyag használatánál óvatosnak kell lennünk. Csak mérsékelten s ott alkalmazzuk, hol hiánya szembeötlő.

Az akcidenes nyomtatványok bármelyikénél is tanácsos előbb vázlatot készíteni. Hogy mily fontos a vázlatkészítés a mesterszedőre nézve, azt manapság bővebben magyarázni szükségtelen. Egész serege a szakcikkeknek bizonyítja a praktikus hasznát. A legtöbb vázlat elkészítése, ha már gyakorlattal bírunk, nem tart tovább néhány percnél; ehhez arányítva amaz előnyt, melyet általa a munka megszedése idején elérünk, a vázlatkészítés emiatt haszna elvitathatatlan.

Ha pusztán gyakorlat céljából készítünk vázlatokat, akkor kész könyvnyomtatói ornamensek igénybevételével kezdjük meg szárnypróbálgatásainkat. Mert ez a tulajdonképpeni szedéstechnika, s a mesterszedő fő erőssége abban nyilvánul, ha otthonos a nyomdában rendelkezésére álló anyag fölhasználásában. Idővel azután becsvágyunk úgyis arra sarkal, hogy részben magunk alkotta díszítést használjunk vázolatainkon.

Munkáink dekorálásában nagy szerepe van a könyvnyomtatói lemezeknek, melyek szinte nélkülözhetetlen segítő eszközei a könyvnyomtatónak. Fő erősségük abban nyilvánul, hogy nem kell szedésünket túlhalmozott díszítéssel érvényre juttatni, mert akár alapnyomatokkal, akár pedig a munka szellemének megfelelően egyéni módon készült dekorálással jobban és célravezetőbben díszíthetjük munkáinkat. Könnyű kezelésük és használhatóságuk azonban sokszor arra csábít bennünket, hogy túllépjük ama határt, amelyen belül helyén való alkalmaztatásuk. Célszerűek akkor, ha velük könnyű módon, rövid idő alatt tudjuk munkánkat díszíteni; célját tévesztett azonban, ha maratással, a cinkográfia segítségével jutányosabban jutunk a dekorációhoz.

Tapasztalatból tudjuk, hogy a betűöntődei díszítő-anyag sok esetben nem alkalmas arra, hogy vele hűen kifejezésre juttassuk az elkészítendő munka szellemét. Különösen a reklám-nyomtatványról tudjuk, hogy a legkomplikáltabb szedéssel megközelítőleg sem érhetjük el ama effektust, mit a lemez segítségével könnyű módon elérhetünk.

Praktikus voltát leginkább a szűkebb berendezésű nyomdában alkalmazott könyvnyomtató aknázhatja ki, kinek sokszor nem áll rendelkezésére a sílszerű díszítő-anyag.

Ha magunk tervezte, eredeti ornamentika kivésésére használjuk a lemezt, ez már bizonyos fokú rajzolóképességet igényel tőlünk.

S itt elértünk a mostanában sokat vitatott kérdéshez: a könyvnyomtató rajztudásához.

Tapasztalatainkból leszűrt véleményünk e kérdésben az, hogy rajztudás nélkül nem boldogulhat a mesterszedő. A rajzolni tudó könyvnyomtató, ha soha nem is nyúl abból a célból az írónhoz, hogy önálló díszítő-anyagot tervezzen: mégis, a rajzképesség nyújtotta szélesebb körű látásával, fejlettebb szépérzékével és nemesített ízlésével változatosabb, eredetibb módon s talán egy és más esetben magasabb igényeket is kielégítően fog az öntödei betű- és díszítő-anyaggal bánni tudni.

És mily nagy különbséget fogunk találni, ha egy a rajzolásban járatlan s egy másik, a rajztudása által fejlesztett szépérzékkel rendelkező szedő munkáját összehasonlítjuk. Amazon a nagy erőlködés, a nagy buzgóság minden jelével találkozunk, amely munka végeredményében mégis egy tévesen fölépített s részleteiben is hibásan megszerkesztett mű benyomását teszi. Emez pedig, finom és diszkrét díszítésével, a szövegnek tetszetős elrendezésével, harmónikus térelosztással fog kitűnni. És mindig fog találni alkalmat, hogy ebbeli képességét munkáin hasznosítsa. Őt nem hozhatja zavarba a szöveg kevés vagy sok volta, avagy másféle technikai dolog. Néhány vonallal és esetleg egy-két nyomdadísszel rövid idő alatt is nagy effektusú munkákat fog produkálni.

Minden előbbre látó szakembernek meggyőződése, hogy rajztudás nélkül a modern mesterszedő el nem lehet. S éppen ezért ne mulasszunk el egy alkalmat sem, hogy e tekintetben magunkat műveljük, illetőleg továbbképezzük.

Gondunk legyen magunkat abban gyakorolni, hogy valamelyes adott tért helyesen tudjunk kitölteni. Iskolázott szemmel, jó fölfogással és gyakorolt kézzel azután nagyobb képességet igénylő föladatakra is vállalkozhatunk.

A rajzolásban való tökéletességünkkel csak gyorsítjuk ama, meggyőződésem szerint okvetlen bekövetkezendő időt, midőn a betűöntödei anyag legnagyobb része lomtárba kerül és maga az iparművész magaslatára emelkedett könyvnyomtató fogja a nyomtatványt, annak szellemének megfelelően dekorálni.

Ezért sohase legyünk magunkkal megelégedve. A megelégedettség egyúttal megállapodást is jelent. Pedig a hivatását szerető nyomdász, akárcsak a jó pap, holtáig tanul. Folyton tökéletesebbet alkotni, folyton új utakat keresni: legyen legfőbb és mindenek fölött való törekvésünk. Az újból művészi magaslatra

meginduló könyvnyomtatás sok kötelességet, az eddiginél nagyobb ügybuzgalmat kíván művelőitől. Tetőtől talpig, technikai és elméleti téren helyüket egyaránt megálló könyvnyomtatókat. Ezt úgy érhetjük el, ha a már általános szokássá vált munkamegosztás okozta félszegség ellensúlyozásaképpen legalább szabad óráinkban tanulunk és igyekezünk a mulasztottakat pótolni. És különösen akkor fog a könyvnyomtató — szedő és gépmester egyaránt — hivatása magaslatán állani, ha a könyvnyomtatás technikájával, összes tudnivalóival párosulva: tisztult, nemesbült művészi érzék is egyik nagy erőssége lesz, s képes majd mindennemű munkáit magasabb, művészi szempontból is kifogástalanul megalkotni.

Így fogjuk a könyvnyomtatás mesterségét fejlődése útján a művészethez mindinkább közelebb vinni. *Ifj. Aigner Antal.*

